

Oxford, 23.10.2023r.

Dr hab. Joanna Dyduch, prof. UJ

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych

Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu

Uniwersytet Jagielloński

Recenzja rozprawy doktorskiej pana mgra Michała Harkota
pt.: *Polityka bezpieczeństwa Izraela w regionie Bliskiego Wschodu*
przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Hanny Dumały prof. UMCS

Państwo Izrael, jego historia oraz polityka stanowiły i stanowią przedmiot zainteresowania wielu badaczy, komentatorów oraz szeroko rozumianej opinii publicznej. Zainteresowanie to wzrasta gdy dochodzi do wydarzeń mających bezpośredni i pośredni wpływ na stan bezpieczeństwa w Izraelu oraz w regionie Bliskiego Wschodu. W takich okolicznościach wrasta również zapotrzebowanie na rzetelną wiedzę, opartą na dobrej znajomości faktów oraz na analizę opartą o solidny warsztat. Przedstawiona do recenzji praca jest po pierwsze dobrą odpowiedzią na to zapotrzebowanie, a przez to godną polecenia propozycją dla poszukujących informacji i wiedzy. Po drugie jest pogłębionym i niezwykle bogatym w treści, studium przypadku polityki bezpieczeństwa państwa, w którym zagadnienie bezpieczeństwa, ma zasadniczy wpływ na wszystkie inne sfery aktywności instytucji i społeczeństwa. W końcu, lektura rozprawy doktorskiej mgra Michała Harkota pozwala na ocenę bieżących wydarzeń w szerokiej, a przez to, ukazującej złożoność badanego przypadku, perspektywie.

Mając na uwadze temat rozprawy doktorskiej oraz sposób konceptualizacji i operacjonalizacji problemu badawczego uznać należy, że dysertacja sytuuje się w obszarze nauk o polityce i administracji. W centrum rozważań umieszczona została jedna z polityk państwa – silnie warunkowana politycznie, ekonomicznie i kulturowo-społecznie. W pracy badawczej koncentrowano się na zagadnieniach pozostających w centrum zainteresowań politologów, przedmiotem rozważań było bowiem funkcjonowanie systemu politycznego, tak w wymiarze prawno-ustrojowym, jak również polityczno-systemowym. Dodatkowo zważywszy, że badaną polityką, jest polityka bezpieczeństwa, uwzględniająca regionalny kontekst polityczno-międzynarodowy, Autor posiłkował się również koncepcjami teoretycznymi charakterystycznymi dla nauki o bezpieczeństwie oraz nauki o stosunkach międzynarodowych, jest to jednak zupełnie naturalne i nie kwestionuje politologicznego charakteru pracy.

Niniejsza recenzja koncentrować się będzie na ocenie rozprawy doktorskiej pod kątem spełniania kryteriów określonych w ustawie „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, z dnia 20 lipca 2018 roku, w związku tym przedmiotem oceny jest: 1. czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz 2. czy na podstawie lektury można

stwierdzić ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

I. Ocena wyboru i sposobu konceptualizacji problematyki badawczej

Zadeklarowanym we wstępie przez Doktoranta celem badawczym rozprawy jest „przedstawienie istoty oraz specyfiki polityki bezpieczeństwa Izraela w regionie Bliskiego Wschodu” (s. 8), co natomiast uzasadnia podejmowane przez niego działania składające się na postępowanie analityczne, w tym scharakteryzowania najważniejszych uwarunkowań oraz celów polityki bezpieczeństwa Izraela). Tak sformułowany cel wskazywałby na deskryptywny charakter dysertacji, co byłoby zapewne jej istotnym mankamentem, na szczęście jednak formułując szczegółowe cele badawcze, Doktorant postawił sobie za zdanie analizę „procesu decyzyjnego polityki bezpieczeństwa Izraela, przy uwzględnieniu zarówno struktury decyzyjnej, jak też samego procesu podejmowania decyzji” i co bardzo ważne wyjaśnienie nie tylko samego procesu decydowania w polityce bezpieczeństwa ale również „wyjaśnienie roli poszczególnych podmiotów” w nią zaangażowanych. W dalszej kolejności Doktorant dokonał krytycznej oceny działań implementacyjnych *vis a vis* deklarowane cele oraz sformułował prognozy dotyczące przyszłości w oparciu o przeprowadzoną analizę. Przyjęta konstrukcja procesu badawczego pozostaje w zgodzie z modelowo określonymi etapami i funkcjami postępowania badawczego, w tym: 1. tworzeniu wnikliwych opisów rzeczywistości, oddających ich złożoność, dynamiczny i zniuansowany charakter; 2. wyjaśnianiu badanej rzeczywistości oraz 3. prognozowaniu rozwoju zdarzeń i procesów w obrębie pola badawczego.

Dalej Doktorant sformułował trzy pytania badawcze: dotyczące kolejno: 1. czy odkrycie złóż gazu ziemnego we wschodniej części Morza Śródziemnego, a także podpisanie Porozumień Abrahamowych faktycznie zredefiniowało polityczny status Izraela w regionie Bliskiego Wschodu? 2. jakie czynniki posiadają decydujący wpływ na realizację przez Izrael polityki bezpieczeństwa państwa w oparciu o ideę nacjonalizmu? 3. w jaki sposób kształtowana jest zależność pomiędzy konfliktem izraelsko-palestyńskim, a rosnącą pozycją Izraela w bliskowschodnim kompleksie bezpieczeństwa? Tak sformułowane pytania badawcze kierują analizę na duży poziom szczegółowości, w jakimś sensie ich konceptualizacja rzuca cień na spójność pytań z celami badawczymi dysertacji. Lepszy efekt można byłoby uzyskać formułując ogólne pytanie badawcze wprost korespondujące z celami oraz dodatkowo pytania szczegółowe zwracając uwagę na konkretne zmienne kształtujące politykę bezpieczeństwa jak np. „odkrycie złóż gazu ziemnego we wschodniej części Morza Śródziemnego”, „podpisanie Porozumień Abrahamowych”, „ideę nacjonalizmu”, czy też „konflikt izraelsko-palestyński”.

W końcu mgr Michał Harkot zaproponował hipotezy badawcze – te z kolei, bez cienia wątpliwości, pozostają w ścisłym merytoryczno-logicznym związku z pytaniami badawczymi. Każda z trzech hipotez wskazuje na wstępowanie procesów przyczynowo-skutkowych, mających wpływ na politykę bezpieczeństwa, jej definiowanie, implementację oraz skuteczność. Zabieg ten jest prawidłowy i pozytywnie przekłada się na poziom i jakość

procesu badawczego. W tym miejscu, recenzentka sugerowałaby jednak staranną konceptualizację (na gruncie istniejącej literatury) kategorii „idei nacjonalizmu”.

Cezurę czasową analizy wyznaczono na lata 2010-2021, co już samo w sobie jest dobrym i korzystnym posunięciem. Za datę otwierającą przyjęto rok 2010, a więc „moment destabilizacji regionu Bliskiego Wschodu podczas tzw. arabskiej wiosny”. Owszem można przyjąć, że początkiem Arabskiej Wiosny były grudniowe wydarzenia w Tunezji (o których Autor nawet wspomina w rozdziale drugim, s. 95), oraz krótko potem w Algierii (a to wciąż Afryka Północna). Natomiast Arabska Wioska na Bliski Wschód dotarł dopiero w 2011: w styczniu masowe protesty wybuchły w Egipcie, następnie również między innymi w Jordanii i Bahrajnie oraz na mniejszą skalę w wielu innych krajach). Wobec tego, należałoby się zastanowić czy datą rozpoczynającą nie powinien być jednak rok 2011. Alternatywnie datą rozpoczynającą mógłby być rok 2009 w którym doszło do eskalacji konfliktu izraelsko-palestyńskiego oraz izraelskiej operacji w Strefie Gazy „Płynny Ołów”. Dodatkowo w 2009 roku swój początek miał okres długiego premierostwa B. Netanyahu, zwłaszcza, że przyjęta data zamykająca to czerwiec 2021 rok, a więc koniec rządów (przynajmniej tymczasowy) B. Netanyahu. Data zamykająca oraz jej uzasadnienie nie budzi zastrzeżeń. Natomiast w toku lektury, recenzentka wielokrotnie miała wrażenie, że Doktorant nie traktuje zbyt pryncypialnie i rygorystycznie wyznaczonych ram czasowych, analizę niektórych wątków rozpoczyna nie od 2010 roku a np. 2020 lub 2021 roku. Przykładowo rozdział piąty, Autor otwiera przywołaniem wydarzeń z 2020, mianowicie podpisaniem tzw. Porozumień Abrahamowych. Na tej swoistej niekonsekwencji ucierpiała spójność nie tylko narracji ale również argumentacji. Spowodowało to, że w kilku przypadkach Autor utracił możliwość zilustrowanie dynamiki zmian polityki bezpieczeństwa, określenia trendów krótko- i średniookresowych. Wybrane do analizy, a ograniczone w czasie zdarzenia-epizody, wyciągnięte poza nawias czasowego *continuum* straciły w ten sposób nieco na mocy eksplanacyjnej.

II. Ocena założeń teoretycznych oraz spójności metodologicznej rozprawy

Jak zadeklarował we wstępie Autor ramy teoretyczne dysertacji zostały opracowane w oparciu o: po pierwsze i przede wszystkim założenia realizmu neoklasycznego. Założenia te jednak w tekście rozprawy zostały przywołane nader skrótowo (na s. 9 oraz w przypisie 433, na stronie 174). Ponadto w wykazie literatury nie mamy odwołania do publikacji wymienionych w tekście przedstawicieli nurtu, co z kolei należy uznać za uchybienie warsztatowe. Jako teoretyczną propozycją o charakterze uzupełniającym Autor wskazał teorię regionalnych kompleksów bezpieczeństwa oraz związaną z nią teorię sekurytyzacji, obie teorie są propozycją tak zwanej Szkoły Kopenhaskiej. W pierwszym, ani w drugim przypadku deklaracji tej nie towarzyszyło szczegółowe omówienie, najważniejszych z perspektywy prowadzonych badań, założeń wskazanych teorii. Wydaje się, że taki fragment powinien znaleźć się w rozdziale teoretycznym. Co prawda o wyżej wskazanych koncepcjach teoretycznych Autor wspomina w różnych miejscach tekstu, (np.: o „bliskowschodnim kompleksie bezpieczeństwa” → ss. 6, 9, 94, 99, zaś o „sekurytyzacji” pisze on między innymi → ss. 10-11, 21, 294, 95, 99-100, 169). Brakuje jednak, zebranego w jednym miejscu

opracowania wykorzystanych w pracy założeń teoretycznych, dobrze osadzonych w literaturze przedmiotu. Tymczasem choć w rozprawie przywołano prace twórców i teoretyków Szkoły Kopenhaskiej to miało to miejsce w dość ograniczony sposób (tak w ujęciu jakościowym i jak ilościowym) (Buzan B., *People, States and Fear: Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, London 1991. B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder 1998; Wæver O., *Securitization and Desecuritization*, [w:] *On Security*, Lipschutz R. D. (red.), New York 1995).

Podobnie przywołanie i przyjęcie najważniejszych założeń modelu analizy procesu decyzyjnego zaproponowanego przez Z. J. Pietrasia do badań, należy uznać za cenne i przydatne. Jednak ponownie mamy tu do czynienia z nieco rozproszonym (na kartach dysertacji) sposobem modelowania badań. Autor przywołuje najważniejsze założenia koncepcyjne modelu bowiem dopiero w rozdziale 3.1 oraz 3.2 (s. 166-168). Tymczasem, tego rodzaju wyjaśniania i założenia powinny znaleźć się przede wszystkim w rozdziale metodologicznym, by potem ewentualnie zostały przypomniane na etapie operacjonalizacji we wstępie do danego rozdziału gdzie owa koncepcja ma szczególne zastosowanie.

Zgodnie z powszechnie stosowanymi i uznanymi zasadami warsztatowymi, Autor rozprawy, oprócz ram teoretycznych w procesie badawczym wykorzystał charakterystyczne dla nauk politycznych, metody i techniki badawcze. Wśród wykorzystanych metod znalazły się: metoda czynnikowa, metoda decyzyjna, metoda studium przypadku. Wreszcie w końcowej fazie analizy mgr M. Harkot, zastosował także analizę SWOT, wykorzystaną do oceny polityki bezpieczeństwa Izraela w regionie Bliskiego Wschodu. W kontekście podsumowań i generowania prognoz i wniosków końcowych wykorzystano elementy metody scenariuszowej, mankamentem jest jednak, że Autor nie odwoła się do literatury metodologicznej, nie opisał nawet pokrótce etapów postępowania badawczego z wykorzystaniem w/w metody (np.: odwołanie do: G. Gierszewska, M. Romanowska, *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*, Warszawa 2003, s. 70-89, cyt. za: I. Penc-Pietrzak, *Zastosowanie planowania scenariuszowego w naukach o bezpieczeństwie*, „Przegląd Policyjny” 2016, Nr 4(124), s. 33, nie może w pełni satysfakcjonować). Dodatkowo odnotować należy deklarację Doktoranta dotyczącą krytycznego podejścia do analizy literatury przedmiotu (w kontekście oceny stanu badań) oraz krytycznej analizy źródeł pierwotnych.

Podsumowując, zaproponowane przez mgra Michała Harkota koncepcje teoretyczne oraz metody badawcze są wobec siebie komplementarne, ich wybór jest uzasadniony specyfiką problemu badawczego. Lektura pracy jednoznacznie potwierdza, że dysertacja została zachowana w konwencji koncepcyjnej dobrze wpisującej się w określone na wstępie ramy teoretyczne. Drobne (pojawiające się incydentalnie) nieścisłości, jak choćby dające się delikatnie odczuć, balansowanie na pograniczu realizmu i konstruktywizmu, nie zachwiały spójnością metodologicznej pracy. Również zaproponowane metody zostały dobrane adekwatnie i co ważne Autor konsekwentnie sięgał po nie tak w analizie, jak i syntezie procesu badawczego. Faktycznie do warstwy metodologicznej pracy wkraść się delikatny

chaos, zapobiec mu można byłoby poprzez zebranie wszystkich najważniejszych ustaleń w jednym miejscu (jak wspomniano powyżej – takim miejsce powinien być rozdział metodologiczny). Po drugie, poprzez szersze i bardziej szczegółowe zwrócenie się w stronę dyskusji teoretycznej w literaturze, oraz jej krytyczną ocenę można byłoby nie tylko uzyskać efekt znajomości i zrozumienia dla debat teoretycznych ale także ewentualnie wskazać luki w tymże dyskursie, co mogłoby tworzyć potencjał teoriiotwórczy. Okoliczność ta jednak nie zaszła w rozprawie w jej obecnym kształcie, a przynajmniej nie została odnotowana przez recenzentkę.

III. Ocena struktury pracy i podziału treści oraz wartości merytorycznej treści

Praca jest obszerna liczy 399 stron, składa się z wstępu, szczęściu rozdziałów i podsumowania. Przyjęta struktura jest prosta, a przez to klarowna co w sposób istotny, ale przede wszystkim pozytywny wpłynęło na proces adekwatnego i trafnego opisywania i diagnozowania polityki bezpieczeństwa Izraela, wyjaśniania meandrów jej konceptualizacji i realizacji. Bardzo dobrze sprawdziła się wprowadzona przez Autora zasada ‘otwierania’ analizy w poszczególnych rozdziałach krótkim paragrafem wprowadzającym, których niejako nawigował po merytorycznej zawartości rozdziału. Szkoda natomiast, iż poszczególne rozdziały nie kończyły się krótkim podsumowaniem, gdzie zbierane byłyby cząstkowe wyniki analizy i wnioski.

Rozprawę otwiera dobrze napisany wstęp, gdzie zostało poczynionych, wiele ważnych konceptualny założeń mających fundamentalne znaczenie dla operacjonalizacji problemu badawczego. Między innymi Autor definiuje na gruncie literatury kluczowe kategorie i pojęcia operacyjne jak np.: Bliski Wschód, zwracając uwagę na funkcjonowanie w literaturze anglojęzycznej alternatywnego nazewnictwa ‘Near East’ oraz ‘Middle East’. Wstęp pod względem warsztatowym uznać można również za kompletny, zawiera bowiem wszystkie ważne elementy, które zwyczajowo znajdują w tej części dysertacji na stopień. Fragment wstępu, który wymagałby dopracowania, to fragment poświęcony przeglądowi literatury, nie mamy tutaj podsumowania na temat stanu badań oraz zdiagnozowanych przez Autora luk badawczych.

Rozdział pierwszy poświęcony jest istocie polityki bezpieczeństwa państwa. Autor rozprawy definiuje pojęcie „bezpieczeństwa” i „polityki bezpieczeństwa państwa” (które to pojęcie traktuje synonimicznie z pojęciem „bezpieczeństwa narodowego”), określa ich zakres przedmiotowy oraz uwarunkowania. Rozważania definicyjne są bardzo rozbudowane i generalnie mają charakter przeglądowy. Doktorant przytacza liczne propozycje spojrzenia na kategorię bezpieczeństwa, przywołując rozmaitych autorów, takie podejście ma swoje uzasadnienie w pracy na stopień, jeśli jednak Autor bierze pod uwagę publikacje pracy w postaci monografii, recenzentka sugeruje syntetyczne podsumowanie rozważań definicyjnych, a przez to skrócenie tekstu rozdziału pierwszego. Pewnego rodzaju wskazówką mogłoby być zawężenie rozważań definicyjnych do dyskursu toczącego się w obrębie realizmu neoklasycznego, a zatem podejścia teoretycznego, którego założenia posłużyły Autorowi do stworzenia ram teoretycznych.

W dalszej części rozdziału, Autor dość raptownie przechodzi od konwencjonalnych (leksykonowych) ustaleń definicyjnych, do nawiązania do bardzo specyficznej (i wyrazistej metodologicznie) teorii Szkoły Kopenhaskiej, której generalnie bliżej jest do paradygmatu konstruktywistycznego. To co Autor pisze o sekurytyzacji (s. 21) jest niejasne i nie oddaje istoty koncepcji. W jakimś sensie ten fragment stanowi trochę niefortunne wtrącenie do dywagacji definicyjnych. Również fragment poświęcony bezpieczeństwu w optyce głównych paradygmatów w stosunkach międzynarodowych (s. 34-35) jest nieczytelny, a jego 'obecność' w rozprawie nie jest bezwarunkowo konieczna. Natomiast na pochwałę zasługuje zaobserwowanie tendencji rozwojowych jeśli chodzi o rozumienia i posługiwanie się kategorią bezpieczeństwa w dyskursie naukowym.

Dalej mgr M. Harkot pochyła się nad zakres przedmiotowy polityki bezpieczeństwa państwa oraz percepcją zagrożeń i wyzwań owej polityki. W tym fragmencie wskazano także na różne wymiary polityki bezpieczeństwa, w tym: wymiar polityczny, militarny, ekonomiczny oraz społeczny, co miała kluczowe znaczenie dla dalszej strukturyzacji i porządkowanie treści w kolejnych rozdziałach. Problematyka polityki bezpieczeństwa państwa została zaprezentowana w perspektywie różnych ujęć teoretycznych (tj.: realizmu, liberalizmu oraz konstruktywizmu). Mając jednak na uwadze wcześniejszy komentarz, recenzentka nie jest przekonana o konieczności przywoływanie założeń rozmaitych podejść teoretycznych, wystarczyłoby poprzestać na solidnie, merytorycznie uzasadnionym jednym meta-podejściu, ewentualnie uzupełnionym o założenia teorii szczegółowej. Tego niestety zabrakło.

W rozdziale drugim przenieśliśmy uwagę na warunki polityki bezpieczeństwa Izraela z uwzględnieniem bliskowschodniej perspektywy regionalnej. Doktorant zastosował niemalże klasyczne kryterium definiowania warunków polityk państwa wyodrębniając, warunki historyczne, polityczne, militarne, ekonomiczne i społeczne. Rozdział jest bogaty w treści, a narracja płynna i interesująca. Dobrze wykorzystana została metoda analizy czynnikowej, co przyczyniło się do właściwego zoperacjonalizowania problemu badawczego i pozwoliło na zachowanie płynności analizy. Przywoływane w rozdziale informacje są powszechnie znane i jako takie nie są poznawczo nowatorskie. Niemniej jednak wydaje się, że wartością dodaną i wkładem w dyskurs, jest ich umiejętne zebranie i zestawienie, tworzące bardzo ważny kontekst interpretacyjny dla analizy polityki bezpieczeństwa Izraela zawartej w dalszych częściach rozprawy. Ciekawym i, w opinii recenzentki wartościowym zabiegiem, było uwzględnienie w analizie warunków historycznych 'polityki historycznej', co ewidentnie wykracza poza konwencję tradycyjnej analizy historycznej.

Zakres przedmiotowy i podmiotowy analiz został potraktowany bardzo szeroko, jednak wszystkie uwzględnione okoliczności, zagadnienia, procesy (oraz ich współczesne percepcje i interpretacje) faktycznie warunkują (często pośrednio) politykę bezpieczeństwa Izraela. Dobór i sposób selekcji danych do analizy w tym rozdziale, koresponduje także z zakresem badań wyznaczonym i zdefiniowanym w pytaniach badawczych. Kwestia związku polityki bezpieczeństwa z szerokim i zróżnicowanym wachlarzem spraw i procesów została w rozdziale bardzo dobrze przedstawiona – stanowiąc ważną przesłankę za politologicznym

charakterem rozprawy. Udało się też Doktorantowi ukazać związki między czynnikami np. polityczno-dyplomatycznymi oraz militarnymi, zachowując jednocześnie rozłączność treści dla celów analizy. Już na tej podstawie i na tym etapie można stwierdzić, że Doktorant dobrze orientuje się w historycznych, politycznych i społecznych meandrach funkcjonowania współczesnego Izraela.

Przedmiotem rozdziału trzeciego był przede wszystkim proces decyzyjny funkcjonujący w obrębie polityki bezpieczeństwa Izraela, w tym celu Autor dokonał analizy „struktur decyzyjnych polityki bezpieczeństwa Izraela”, za które uznał on między innymi: Kneset oraz wybrane komisje parlamentarne, rząd oraz poszczególne ministerstwa, urząd Prezydenta, Sąd Najwyższy oraz Siły Obronne Izraela, jak również wyspecjalizowane organy państwa w postaci służb specjalnych. W tym miejscu warto odnotować, że Doktorant precyzyjnie zmapował instytucje zaangażowane w projektowanie i implementowanie polityki bezpieczeństwa w Izraelu. Pewnym obiektywnym wyzwaniem tymczasem okazało się, iż w obrębie szeroko zakrojonych ram czasowych, dochodziło do instytucjonalnych zmian strukturalnych, widać to choćby poprzez rzut oka na zmieniającą się kompozycję i strukturę kolejnych rządów. Jak w przypadku każdego innego systemu instytucjonalnego, dynamizm oraz wynikające z niego zmiany o charakterze rekonstrukcyjnym, nie są zresztą niczym nadzwyczajnym. Autor, jednak odniósł się w rozdziale, tylko do rządu powołanego w 2020 roku (choć ramy czasowe sięgały 2009r.).

Przechodząc dalej, uwagę zwraca iż w pierwszej części rozdziału trzeciego (tj.: podrozdział 3.1) dominuje deskrypcja, a więc opisy wymienionych kolejno instytucji. Choć po lekturze wydaje się, że istnieje tu potencjał analityczny – np. poprzez wskazanie procesu zmian, ich przyczyn oraz konsekwencji w zakresie kształtowania się struktur systemu instytucjonalnego polityki bezpieczeństwa w Izraelu, autor tej szansy jednak nie wykorzystał. Innym zagadnieniem otwierającym drogę do analizy, a wykraczającym poza czystą deskrypcję, byłoby przyjrzenie się dynamicznym procesom relacji między instytucjami – wynikającymi z ich kompetencji oraz ewentualne występowania kolizji kompetencyjnych. Recenzentka ma nadzieję, że te uwagi będą przydatne w trakcie przygotowywania pracy do publikacji, co z przekonaniem rekomenduje. Natomiast podrozdział 3.2, gdzie zbadany został proces decyzyjny w obrębie polityki bezpieczeństwa Izraela, prezentuje się już znacznie bardziej ambitnie i interesująco. W badaniu wykorzystano takie kategorie analityczne jak „sytuacja decyzyjna”, sama „decyzja” oraz „implementacja decyzji politycznej. To właśnie tutaj zatasowanie miały założenia koncepcyjne modelu zaproponowanego przez Z. J. Pietrasia.

Rozdział czwarty szczegółowo omawia i poddaje ocenie cele polityki bezpieczeństwa Izraela. Ponownie analiza wpisana jest mocno w bliskowschodni kontekst regionalny. Cele izraelskiej polityki bezpieczeństwa zostały skatalogowane, w przejrzysty a razem wyczerpujący sposób. Dobrze się stało, że w poszukiwaniu inspiracji dla tworzenia owego katalogu celów, Autor zwrócił się do dokumentów strategicznych, kiedy jednak nawiązuje on do nich nie zawsze znajduje to odzwierciedlenie w przypisach (np.: na s. 189 czytamy „Na wstępie warto przywołać treść oficjalnej doktryny Sił Obronne Izraela, w której odnaleźć

można jasno sprecyzowane założenia, ilustrujące podstawowe cele polityki bezpieczeństwa tego państwa w wymiarze politycznym” – ewidentnie brak tu odwołania do dokumentu źródłowego). W dalszej części tekstu gdzie mowa jest o strategii, jako źródło przywołany jest natomiast „Belfer Center Special Report” (bibliografia s. 355), pozycja ta tymczasem nie jest źródłem pierwotnym.

Kontynuując ocenę rozprawy, stwierdzić można że mgr M. Harkot słusznie, i w zgodzie z przyjętą koncepcją polityki bezpieczeństwa założył, że cele te mają charakter polityczny, militarny ale również ekonomiczny i społeczny – co bardzo zgrabnie powiązało tą część analizy z wcześniejszym rozdziałem gdzie analizowano uwarunkowania. Podział celów na określone kategorie był trafnym zabiegiem, za pomocą którego udało uzyskać przejrzystość wyводу, a z drugiej strony w wyraźny sposób zarysowano komplementarność celów oraz ich współzależność.

Przechodząc natomiast do uwag bardziej szczegółowych wydaje się, że zajmując się analizą celów ekonomicznych izraelskiej polityki bezpieczeństwa, w pierwszej kolejności warto byłoby pochylić się nad celami *stricte* ekonomicznymi, w tym makro i mikro-ekonomicznymi, a dopiero potem zagadnieniami w sposób oczywisty, ale pośrednio powiązanymi z ekonomią Izraela (np.: polityką energetyczną – w tym jej celami środowiskowymi czy efektywnością energetyczną). Szczerze mówiąc, zabrakło nieco argumentacji wiążącej różne aspekty polityki energetycznej z celami ekonomicznymi polityki bezpieczeństwa. Natomiast Autor stawiając tezę, że „(...) jednym z podstawowych celów polityki bezpieczeństwa Izraela na Bliskim Wschodzie w wymiarze ekonomicznym jest stworzenie regionalnego rynku energetycznego” (s.211), powinien skoncentrować się właśnie na tym aspekcie. W tej chwili podrozdział cierpi trochę na brak spójności.

W rozdziale piątym, czytelnik znajdzie dobrze zaprojektowaną analizę procesu realizacji polityki bezpieczeństw. Ponownie wykorzystane zostały identyczne kryteria podziału zagadnień do analizy, co we wcześniejszych rozdziałach. Sprzyjało to zapewnieniu ciągłości i spójności toku wyводу, co należy ocenić bardzo pozytywnie. Nie do końca jasne jest natomiast dla recenzentki dlaczego wymiar implementacyjny w różnych obszarach polityki bezpieczeństwa (politycznym, społecznym i militarnym) został przebadany na podstawie wąsko zakreślonych studiów przypadku (szczególnie jeśli chodzi o zakres czasowy), np.: „w odniesieniu do wymiaru politycznego, analizie poddano decyzję o podpisaniu Porozumień Abrahamowych w 2020 r.”, w odniesieniu do wymiaru militarnego skoncentrowano się na przebiegu operacji wojskowej „Ochronny Brzeg” w 2014 r., natomiast w wymiarze społecznym uwagę skupiono na przyjęciu tzw. Ustawy zasadniczej „Izrael jako państwo narodowe narodu żydowskiego” z 2018 roku. Recenzenta nie twierdzi, że jest to błąd, uważa jednak, iż taki zabieg zawężający pole analizy (zwłaszcza w stosunku do wyznaczonych ram czasowych) wymaga uzasadnienia. Natomiast wymiar ekonomiczny analizy implementacji polityki bezpieczeństwa Izraela, zbadano przez analizę polityki energetycznej, a takie podejścia można rzec nieco wyjęte spod reżimu kalendarza, również przekracza problemowe ramy badań nad polityką bezpieczeństwa, wszakże polityka energetyczna jest oddzielną polityką sektorową o charakterze horyzontalnym. Z drugiej strony,

niezależni od zgłoszony wątpliwości powyżej, dobór przypadków do analizy czyni z tego fragmentu bardzo atrakcyjną część pracy doktorskiej, odnoszącą się do aktualnych i ważkich kwestii.

W końcu w rozdziale szóstym, niejako syntetyzującym przeprowadzone we wcześniejszych rozdziałach analizy, Doktorat zawarł ocenę izraelskiej polityki bezpieczeństwa. Wartość merytoryczną rozdziału podwyższają umieszczone w tej części pracy prognoz, dotyczących perspektyw rozwoju i zmian w obrębie polityki bezpieczeństwa Izraela. Rozdział jest spójny z wcześniejszym wywodem, a sformułowane analityczne wnioski i oceny merytorycznie uzasadnione. Doktorant dokonując oceny, przypisał priorytet wymiarowi polityczno-wojskowemu polityki bezpieczeństwa, jako temu który „będzie posiadał decydujący wpływ na proces kształtowania się przyszłej polityki regionalnej Izraela”. Z perspektywy dokonujących się niezwykle dynamicznie zmian ta ocena wydaje się słuszna, szczególnie jeśli chodzi o znaczenie takich czynników warunkujących politykę bezpieczeństwa jak: „kwestia palestyńska oraz rosnące zagrożenie ze strony Iranu”.

Podsumowując, rozdziały piaty i szósty pod względem walorów poznawczych oraz analitycznych, prezentują się bardzo dobrze, i jako takie stanowią istotny element w procesie rozwiązywanie problemu badawczego.

Prace doktorską podsumowuje syntetycznie opracowane, pięciostronicowe zakończenie. Bardzo ważne jest, że w tej części pracy Autor ‘wrócił’ do postawionych we wstępie hipotez, weryfikację których umożliwiła odpowiedź na pytania badawcze. Zakończenie dobrze spełnia funkcję swoistej ‘klamry’ zamykającej rozważania.

Dodatkowo, już na samym końcu rozprawy - zamieszczony został wykaz tabel, map i infografik oraz co oczywiste obszerny wykaz bibliograficzny. Warto w tym miejscu odnotować, że zamieszczone w pracy materiały dodatkowe, zostały prawidłowo dobrane i dzięki temu doskonale ilustrują zawarte w tekście dywagacje. Szczególnie cenne są opracowania własne, np.: infografika 2 i 3. Jedyne zastrzeżenie dotyczy faktu, iż niektóre materiały są przedrukami z publikacji anglojęzycznych, podczas gdy językiem rozprawy jest język polski. W jakimś sensie problem rozwiązuje tłumaczenie legendy, jak w przypadku mapy 4., gdyby jednak Autor rozważał publikację doktoratu, ta kwestia na pewno będzie wymagać bardziej zaawansowanego rozwiązania.

Podsumowując praca jest spójna, linia argumentu bardzo wyraźnie zarysowana. Narracja pozostaje w zgodzie z celem badawczym, natomiast tok wywodu poporządkowany został odpowiedzi na postawione we wstępie pytania badawcze. Wspomniana długość rozprawy (399 stron) jest i jej zaletą, i wadą jednocześnie. Zaletą gdyż w zasadzie trudno postawić zarzut, że na poziomie analizy empirycznej, jakichś informacji w pracy brakuje. Wadą natomiast, gdyż zgromadzone informacje są w zasadzie dobrze znane i szeroko opisane w literaturze politologicznej (także polskojęzycznej). Jeśli Doktorant będzie rozważał przygotowanie rozprawy do publikacji w formie monografii powinien rozważyć skrócenie rozdziału drugiego, trzeciego i czwartego. Również rozdział pierwszy warto byłoby

zrekonstruować (tj. i uzupełnić, ale i skrócić), tak by znajdowały się tam jedynie treści bezpośrednio związane z badanym w określonej perspektywie teoretycznej przypadkiem polityki bezpieczeństwa Izraela.

IV. Ocena bazy źródłowej oraz formalnej strony rozprawy

Praca została oparta o obszerną bazę źródłową oraz solidnie przeprowadzoną kwerendę biblioteczną. W rozprawie doktorskiej zostały wykorzystane źródła pierwotne w tym izraelskie prawa generalne (English: The Basic Laws of Israel Hebrew: חוקי היסוד) oraz inne dokumenty źródłowe. Jak wskazano jednak powyżej, również w zakresie wykorzystania źródeł pierwotnych sporo można byłoby jeszcze robić. W rozprawie wykorzystano też dokumenty analityczne i raporty opracowywane przez izraelskie instytucje oraz przez organizacje międzynarodowe.

Autor rozprawy sięgnął również do bogatych zasobów literatury przedmiotu. Sporo uwagi Doktorant poświęcił przesłedzeniu polskojęzycznego piśmiennictwa, poświęconego problematyce analizowanej w dysertacji (*nota bene*: pozycje te są recenzentce znane i ocenia jej niezwykle wysoko, stąd dobrze, że nie umknęły one uwadze Doktoranta w trakcie opracowywania stanu badań). Bazę literaturową rozprawy stanowi również anglojęzyczna literatura przedmiotu, choć uwagę zwraca, że brakuje odwołań do rozmaitych pozycji, które w międzynarodowym obiegu można uznać za klasyczne czy kluczowe jeśli chodzi o dyskurs naukowych na tematy związane z polityką bezpieczeństwa Izraela. Recenzentka sugerowałaby zwrócić uwagę między innymi na:

- “Israel in a Turbulent Region. Security and Foreign Policy”, pod redakcją Tore’a Petersena (2019).
- Israeli National Security. A New Strategy for an Era of Change, autorstwa Charlesa D. Freilicha (2018), (jest to pozycja szczególnie ważna i w ostatnich latach określająca w zasadzenie ramy dyskusji).
- “Understanding Israel Political, Societal and Security Challenges”, pod redakcją Joela Petersa, Roba Geista Pinfeldta (2018).
- “Routledge Handbook on Israeli Security”, pod redakcją Stuarta A. Cohena oraz Aharona Kliemana (2019).
- “Security and Defensive Democracy in Israel. A Critical Approach to Political Discourse”. Autorstwa Sharony Weinblum (2015).
- “Continuity and Change in Israeli Security Policy”, autorstwa Marka A. Hellera, (2000).

Aplikując teorię sekurytyzacji do badania przypadku Izraela warto byłoby sięgnąć do:

- “Israel: National Security and Securitization, The Role of the United States in Defining What Counts”, autorstwa Ori Wertmana i Christiana Kaunerta.
- Israel’s Securitization Dilemma. BDS and the Battle for the Legitimacy of the Jewish State, autorstwa Ronniego Oleskera (2022).

Niezwykle ważne są również artykuły publikowane w czasopismach autorstwa min.: Amira Lupovicia, Raffaelli A. Del Sarto, Dova Waxmana i innych.

Kiedy natomiast Autor pisze np.: o wpływie relacji ze Stanami Zjednoczonymi, oraz roli i znaczeniu amerykańskiej diaspory żydowskiej dla izraelskiej polityki bezpieczeństwa warto uwzględnić takie 'głośnie' i znane pozycje jak: „The Israel Lobby and US Foreign Policy” autorstwa Johna J. Mearsheimera, Stephena M. Walta (2008).

Natomiast włączając do analizy uwarunkowania i cele ekonomiczne, lekturą obowiązkową powinny być książki: „The Israeli Economy: A Story of Success and Costs” napisana przez Joseph Zeira (2021) i niezwykle interesująca publikacja Arie Krampfa „Israel Path to Neoliberalism: State, Continuity, Change” (Routledge 2018).

Tymczasem dobrze się stało, że Doktorant wykorzystał nie tylko literaturę naukową ale także opracowania analityczne firmowane przez czołowe, światowe ośrodki analityczne (*think tanki*) mające dziś istotny wkład w kształtowanie się stanu wiedzy na temat aktualnych procesów polityczno-międzynarodowych ale również mające wpływ na decydowanie w polityce zagranicznej. Cennym źródłem informacji były także media (w tym izraelskie i międzynarodowe portale internetowe).

Przechodzą natomiast do oceny formalnej w tym oceny języka pracy, odnotować trzeba, że rozprawa została napisana językiem akademickim, w zasadzie jest ona wolna od publicystycznych i żargonowych wtrętów. Nie budzi zastrzeżeń sposób sporządzania przypisów dolnych oraz zapisów bibliograficznych, są one kompletne i konsekwentnie zachowują przyjęte reguły. Drobne potknięcia językowe, zdarzają się niezwykle rzadko, praca jest staranna i przejrzysta.

Z treści dysertacji doktorskiej, nie dowiadujemy się natomiast czy Autor odwiedził Izrael, czy prowadził tam jakiegokolwiek badania terenowa oraz czy Autor zna język hebrajski. Być może publiczna obrona, będzie okazją do uzyskaniem odpowiedzi na te pytania.

VII. Inne uwagi:

W rozprawie recenzentka odnotowała pewne nieścisłości i sformułowania które można uznać za dyskusyjne. Poniżej przytoczone zostaną wybrane przykłady, ich wskazanie w najmniejszym stopniu nie dyskredytuje wartości merytorycznej pracy, która oceniona jest wysoko, ale sugeruje konieczność redakcji (również merytorycznej):

- na stronie 7-8, znajdziemy następujące stwierdzenie: „terytoria przejęte przez Izrael podczas wojny sześciodniowej określane bywają jako Tereny Okupowane”. Warto jednak zwrócić uwagę, że tak w wymiarze prawnym (w tym prawnomiędzynarodowym) oraz politycznym Zachodni Brzeg Jordanu jest po prostu terytorium okupowanym, a nie tylko bywa określanym jako takie. Ważne jest także by uściślić we wstępie, że Izrael nie sprawuje wyłącznej kontroli administracyjnej nad tym terytorium i zamieszkującą go ludnością, należy bowiem pamiętać o

Palestyńskiej Władzy Narodowej oraz jej administracyjno-politycznej roli. Taka konstatacja pozostaje w zgodzie z informacjami zawartymi przez Autora w rozdziale 2 (s.74);

- w różnym miejscach tekstu Autor rozprawy traktuje synonimicznie uwarunkowania i determinanty, co jest błędem (s.8, 12);

- s. 95 Autor pisze „(...) Mechanizm ten uznać należy zatem jako klasyczny przykład sekurytyzacji, który z punktu widzenia Izraela stanowi obecnie podstawowy instrument polityki bezpieczeństwa państwa”, wskazane przez Autora argumenty nie uzasadniają tezy, że sekurytyzacja jest podstawowym narzędziem polityki bezpieczeństwa – co więcej w świetle teorii sekurytyzacji – polityka bezpieczeństwa, jak i jej elementy składowe nie mogą być sekurytyzowane, bo w swojej istocie są kwestią bezpieczeństwa, więc nie zachodzi tutaj tzw. ruch sekurytyzujący.

- s. 125 Doktorant wskazuje, że „według prognoz odkryte zasoby [gazu] umożliwią Izraelowi niezależność energetyczną na kilkadziesiąt lat (...)”. Recenzentka chciałaby zwrócić uwagę, że tego rodzaju stwierdzenie nie jest zgodne z rzeczywistością. Gaz nie jest w stanie zastąpić w 100 procentach innych pierwotnych źródeł energii (przede wszystkim ropy, w mniejszym zakresie węgla), jest tak ze względu na profil i specyfikę elektroenergetycznej infrastruktury krytycznej w Izraelu oraz fakt, że wciąż są sektory przemysłu, w których nie ma alternatywy dla eksportowanej ropy.

- również na stronie 125 odnawialne źródła energii obecnie stanowią 5% miksu energetycznego (IRENA 2020), tymczasem w rozprawie mamy dane mówiące o 2%, (są to dane podane [za]: D. Czyżewski, Błękitny Lewiatan problemem Izraela. Tel Awiw nie wie, co zrobić z gazem [Komentarz], „Energetyka 24” 20.02.2020, <https://energetyka24.com/gaz/blekitny-lewiatan-problemem-izraela-tel-awiw-nie-wie-co-robic-z-gazem-komentarz>), i uznać można je za niedokładne lub nieaktualne. Co ciekawe na stronie 206, Autor podaje inne dane niż na stronie 125, w sprawie struktury zużycia poszczególnych nośników energii. Tego rodzaju nieścisłości koniecznie powinny zostać wyeliminowane. Dodatkowo można zastanowić na ile poważnie i z jaką determinacją Izrael traktuje cele środowiskowe w swojej polityce energetycznej. Wydaje się, że okazja do krytycznej analizy tego zagadnienia, która pojawiła się w rozdziale czwartym, nie została w sposób optymalny wykorzystana, mamy tam bowiem głównie przegląd rozmaitych deklaracji, stanowisk, opinii i postulatów.

- w powyższym kontekście odnotować należy, że w przeważającej większości dane liczbowe przytaczane w tekście rozprawy, nie są najświeższe i najbardziej aktualne, np. dane dotyczące percepcji społecznej podziałów, przeprowadzone przez Izraelski Instytut Demokracji z 2018 r (s.134), nie oznacza to, że nie należy przywoływać takich informacji, a jedynie warto było te sprzed pięciu lat zestawić z badaniami prowadzonym w innych okresach czasu również (najlepiej bardziej aktualnymi), by pokazać ewentualnie trendy zmian.

- Analizując cele społeczne polityki bezpieczeństwa, na s. 219 Doktorant pisze: „w wypowiedziach izraelskich polityków wybrzmiewa wyraźne wezwanie do wspierania wszelkich działań oraz inicjatyw na rzecz pogłębiania procesu integracji mniejszości palestyńskiej w Izraelu” – w opinii recenzentki, w świetle nawet pobieżnej analizy (nie mówiąc już o usystematyzowanej analizie przeprowadzonej np. z użyciem narzędzi wykorzystywanych do analizy dyskursu) takie stwierdzenie wymaga weryfikacji.

VI. Konkluzje

Konkludując, przedłożona do recenzji rozprawa ma dwojaki charakter, po pierwsze poznawczy, stanowiąc usystematyzowane i bogate w treści źródło informacji. Po drugie jest dobrze przygotowanym opracowaniem naukowym, ze zrozumieniem czerpiącym z dorobku dyskusji teoretycznej toczącej się wokół problematyki polityki bezpieczeństwa państwa, wpisanej w szeroki międzynarodowy kontekst.

Biorąc pod uwagę merytoryczne oraz warsztatowe walory rozprawy doktorskiej napisanej przez mgra Michała Harkota, należy uznać, iż rozwiązał on problem badawczy w sposób twórczy i oryginalny. Na ten rezultat końcowy złożyło się: trafne i adekwatne sformułowanie założeń koncepcyjnych i prawidłowa operacjonalizacja badań. Lektura rozprawy doktorskiej potwierdza, iż Doktorant posiada wiedzę teoretyczną w zakresie badanej tematyki, której istota lokuje się w dyscyplinie nauki o polityce i administracji. Wobec powyższego należy stwierdzić, że przedłożona do recenzji rozprawa spełnia wymagania określone przepisami prawa tj.: *Ustawy prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* z dnia 20 lipca 2018 roku (Dz. U. 2018 poz. 1668) oraz *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki* z dnia 13 marca 2003 roku (Dziennik Ustaw 2003r. nr. 65 poz. 595 z późniejszymi zmianami) wnioskuję więc o dopuszczenie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Joanna Dyduch